

GYVIEJI ARCHYVAI

Prieš trisdešimt metų prigludusios prie Baltijos jūros trys sesės – Lietuva, Latvija ir Estija – dainavo „Bunda jau Baltija“, o prieš šešiasdešimt septynerius metus Taimyro pusiasalyje, Norilsko mieste, poliarinės dienos fone aidėjo „Bunda Vytis, galingas, rūstus...“

Aš – Vytautas Kaziulionis, vienas iš 30-ies tūkstančių, kurie pirmieji pradėjo griauti bloig imperijos pamatus. 1953 m. gegužės mėn. 26 d. Norilsko mieste sukilo šeši politinių kalinių lageriai – penki vyrų ir vienas moterų. Iš viso per 30 000 kalinių. Keturiasdešimt parų gynėme savo mažas teritorijas, juodas vėliavas ir transparentus, ant kurių buvo parašyta: „Svoboda ili smertj“ (Laisvė arba mirtis). Sukilimo avangarde buvo politiniai kaliniai iš vakarų Ukrainos ir apie 3 500 lietuvių. Politiniai kaliniai rusai nerodė didelės iniciatyvos ir įvykius stebėjo iš šalies. Lietuvių kovingumą jie vertino vienu sakiniu: „Gde Litva – tam i bytva“ (kur Lietuva – ten ir kova). Kovingumo dvasiai palaiykiti kunigas Česlovas Kavaliauskas sukūrė sukilėlių himną:

„Užsigrūdinom tundrų šaly..“

*Šiaurės vėtroje vyrai pakirdo,
Bunda Vytis, galingas, rūstus!
Mūsų kruviną priesaiką girdi
Šiaurės uolos ir Šiaurės dangus.*

*Nesileido saulutė tą dieną
Už aukštųjų Norilsko kalnų,
Vyrų ryžosi durtuvų sieną
Laužt krūtinėmis savo kartu.*

*Dzūkų girios, Žemaičių arimai
Ir Aukštaičių melsvi ežerai,
Nepakils jūsų sūnūs nurimę,
Tie gražiausi Tėvynės žiedai.*

*Tėviškės laukų pasiūgę,
Merkės lino melsvieji žiedai,
Rausvos rožės krūtinę suvilgę,
Krito narsūs Šiaurės kaliniai.*

*Šiaurės vėtroje vyrai pakirdo,
Bunda Vytis, galingas, rūstus,
Mūsų kruviną priesaiką girdi
Šiaurės uolos ir Šiaurės dangus.*

Laisvė nuo mūsų nutolo per keliasdešimt metų, o mirtis atsidūrė visai čia pat. Išbandę visas galimas provokacijas, čekistai ryžosi ginkluotam susidorojimui su sukilėliais. Tuo metu aš buvau 5-ame Norilsko lageryje. Čekistai įsiveržė per centrinį vartus ir be jokio perspėjimo pradėjo šaudyti į beginklius kalinius. 5-ame lageryje tuomet buvo apie 5000 kalinių – akimirksniu žuvo per 300 vyrų.

Kiek buvo sužeistų, po daugelio metų nepavyko sužinoti net Rusijos federacijos Krasnojarsko slaptuose KGB archyvuose.

Tais pačiais metais sukilo ir Vorkutos politiniai kaliniai. Po metų, 1954-aisiais, įvyko Karagandos Kingyro lagerio sukilimas. Jį žiauriai numalšino tankais griaudami barakus, kuriuose buvo sukilime negalėję dalyvauti seneliai ir ligoniai. Apie tų metų sukilimų bangą išsamiai parašė Seimo narys Paulius Saudargas, savo knygą taikliai pavadinęs „Gulagų partizanai“.

Mano kovos už laisvę prasidėjo bokario metais. Kadangi du broliai buvo partizanai, aš tapau partizanų ryšininku ir rėmėju. 1947 metų gruodį Varėnos geležinkelio stotyje stovėjo 56 gyvulių vagonų ešelonas, per porą dienų susakimšai prigruštas senelių, moterų ir vaikų. Vyrų buvo mažai, kadangi jie slapstėsi miškuose arba buvo nuteisti – lageryuose. 1947 m. gruodžio 19 d. traukinys iš Varėnos geležinkelio stoties pajudėjo į nežinią, į badą, į šaltį, nelaisvę ir patyčias. Šventas Kalėdas ir Naujuosius metus aš kartu su tėvais „švenčiau“ apšar-

mojusiame vagonė. Traukinys, perkopęs Uralo kalnus, sustojo Tiumenės geležinkelio stotyje. Su daiktais susodinę į atvirus sunkvežimius, spaudžiant dideliu šalčiu, vežė 250 kilometrų link Tobolsko. Atvežė į medžio apdirbimo kombinatą. Nuo pat pradžios patyrėme daug skriaudų ir patyčių. Mus vadino fašistais ir elgėsi kaip su fašistais.

1948 m. vasarą šakietis Kazimieras Jankauskas sukūrė slapta draugiją „Priesaika tremtyje“, parašė įstatus ir programą. Draugijos nariai padėjo išgyventi skurdžioms daugiavakėms šeimoms. Norėdamas išplėsti draugijos veiklą, Kazimieras Jankauskas įstatus ir programą išsiuntė savo mokslo metų draugui šakietui Antanui Kybartui į gretimą Jurginsko rajoną. Draugija egzistavo iki 1951 m. kovo 5 d., tą dieną suėmė Kazimierą Jankauską. Po kelių dienų suėmė dar keturis, tarp jų ir mane. Jurginsko rajone pas draugijos narį Edmundą Vaišnorą surado vokišką pistoletą „Parabellum“, areštavo septynis narius. Tiumenės KGB rūmuose tardymas vyko septynis mėnesius. 1951 m. spalio 19 d.

dvylika vyrų teisė Vakarų Sibiro karinis tribunolas. Kadangi buvo rastas ginklas, draugijos veiklą prokuroras traktavo kaip ginkluotą organizaciją prieš Sovietų sąjungą. Aštuonis draugijos narius nuteisė 25-eriems metams lagerio. Kazimierui Jankauskui, Antanui Kybartui, Antanui Volungevičiui ir man paskyrė aukščiausią – mirties – bausmę. Tris mėnesius teko prabūti Tiumenės centrinio kalėjimo mirtininkų vienetėje. 1952 m. vasario mėn. pasirašiau dokumentą, kad SSSR karinio tribunolo kolegija Antanui Volungevičiui ir man aukščiausią bausmę pakeitė 25-eriais metais griežtojo režimo lagerio su turto konfiskacija, 5-eriais metais tremties ir dar pridėjo 5-erius metus be teisių. Kazimierą Jankauską ir Antaną Kybartą sušaudė 1952 m. vasario 26 d.

1992 m. aš kreipiausi į Rusijos Federacijos generalinį prokurorą dėl visų nuteistų draugijos narių reabilitacijos. Netrukus gavome iš Tiumenės srities prokuratūros reabilitacines pažymas, kuriose pažymėta sušaudymo data. 1994 m. po ilgų susirašinėjimų su Rusijos federacijos generaliniu prokuroru sulaukiau jo nurodymo išmokėti man padarytos žalos atlyginimą. Į Senosios Varėnos paštą

atsiuntė 1360000 rublių. Tuo metu visiems žinoma, koks buvo nuvertėjęs rublis. Išmoką gavau litais – 1170 litų už 14 metų sunkaus darbo Šiaurės miškuose, statybose ir Magadano aukso kasykloje, už lagerius ir kalėjimus. Bet svarbiausia – tai buvo įrodymas, kad pati sovietų valdžia pripažino vykdytą nekaltų žmonių genocidą.

Į Lietuvą grįžau 1961 metais. Visuomet jaučiau Šv. Mergelės Marijos globą. Pro šalį prašvilpė karinio tribunolo kulka, Norilsko sukilimo pirmose gretose taip pat mirtis aplenkė, nežgriuvo ir šachtų skliautai.

Česlovas Kavaliauskas po sukilimo parašė eilėrašį apie politinių kalinių kovingumą:

*Mes praėjome ugnį ir plieną,
Užsigrūdinom tundrų šaly, –
Nesutrupint mūsų gretų šiandieną,
Nesutrypt laisvės žiedo širdy.*

*Mūs siekimai teisingi ir rūstūs,
Mūsų jėgos kaip upės vanduo.
Milijonams padėsime pabusti
Ir kartu Laisvės himną giedot.*

*Praeity juodos dienos gestapo
Ir čekistams siautėti gana.
Mūsų broliai prie didvyrių kapo
Laisvę sveikins su džiaugsmo daina.*

Vytautas KAZIULIONIS
Norilsko politinių kalinių sukilimo dalyvis

Vietovardžių metams

Galimybė atkurti ryšį su išnykusiomis vietovėmis

Tęsdamas didžiulio susidomėjimo sulaukusį Vietovardžių metams skirtą projektą ir atsižvelgdamas į visuomenės poreikį, Registrų centras sudarė interaktyvią galimybę REGIA žemėlapyje suradusiems išnykusiems tėvų, senelių ar prosenelių gimtąsias vietas palikti savo prisiminimus, istorijas, pasidalinti vaizdine informacija

Šiomet Lietuvos žemėlapyje, pasitelkus archyvinis duomenis, buvo pažymėta apie 2,5 tūkst. istorinių – daugiausia sovietmečiu panaikintų kaimų ir viensėdžių – vietovių. Pažymėtos tikslios jų ribos.

„Pažymėtos istorinės vietovės sužadino visuomenės susidomėjimą – vieni pradėjo ieškoti savo senelių ar prosenelių gimtųjų vietų, kiti dairėsi žinomų žmonių tėviškių, tretieji netgi organizavo gražiausių išnykusių vietovardžių rinkimus. Nusprendėme šį ryšį sustiprinti, sukurti išliekamąją vertę – išsaugoti ne tik tiksliai gyvenviečių ribas, vietovardžius, kitus duomenis, bet ir gyvas, asmenines istorijas, kurių daugelį girdėjome žodžiu. Norime, kad susipažinti su jomis galėtų ir tie, kuriems tai gali būti aktualu, svarbu, asmeniškai“ – sako Registrų centro Komunikacijos skyriaus vadovas Tadas Valančius.

Registrų centro sukurtas funkcionalumas leidžia gyventojams prie konkrečios REGIA žemėlapyje pažymėtos išnykusios vietovės palikti savo istoriją ar atsiminimą apie šią gyvenvietę. Jos taps matomos kitiems vartotojams, ieškantiems tų pačių vietovių, – taip buvę gyventojai ar giminaičiai turės progą atkurti ryšį, praturtinti žemėlapi turinį, prisiminimais, sukurti tvaresnį jų palikimą.

Istorinius Lietuvos kaimus ir viensėdžius surasti interaktyviame REGIA žemėlapyje lengva – atsidarius konkrečios savivaldybės žemėlapi dešinėje esančiame turinyje ir pasirinkus „Adresų registro objektų ribos“, reikia pažymėti „Istorinės gyvenamosios vietovės“. Tuomet žemėlapyje bus pažymėtos visos toje savivaldybėje esančios buvusios gyvenvietės. Pažymėjus konkrečią gyvenvietę galima pamatyti dokumento, kurio pagrindu vietovė buvo panaikinta, informaciją, o nuo šiol – ir palikti savo istoriją ar prisiminimą.

Atnaujindamas REGIA žemėlapi ir nuolat pildydamas jame pateikiamų duomenų pjūvius Registrų centras siekia, kad REGIA taptų ne tik patogiu įrankiu savivaldybėms ir jų gyventojams, bet ir Registrų centro atvirų duomenų platforma, padėsianti žmonėms rasti naudingą ir aktualią informaciją.

Mindaugas SAMKUS
VĮ Registrų centro atstovas spaudai

APLANKYKITE IŠNYKUSIAS GYVENVIETES

1. www.regia.lt

- Naudotis žemėlapiu
- Adresų registro objektų ribos
- Istorinės gyvenamosios vietovės

2. Palikite savo atsiminimą ar istoriją apie gyvenvietę

+ Adresų registro objektų ribos	
☐	Apskritis
☐	Savivaldybės
☐	Seniūnijos
☐	Cyvenamosios vietovės
☐	Suderintos gyvenamosios vietovės
☒	Istorinės gyvenamosios vietovės
☐	Pavadinimai, suteikti pastatui, statiniui ar kitam objektui

Istorinės gyvenamosios vietovės

Pavadinimas	Sadūniškių k.
Panaikinimo pagrindas	LTSR AT Prezidiumas, 1983-12-28, X-3642
Palikite savo istoriją	Nuoroda

2019-ieji – vietovardžių metai